

TAJNA ORGANIZACIJA HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET (HOP) U VIDU KOD METKOVIĆA 1963. GODINE

Ovaj rad će se usredotočiti na potanki opis osnutka i kratkotrajnog djelovanja organizacije Hrvatski oslobodilački pokret u selu Vid kod Metkovića. O njoj je kraće obavijestio dao dr. Wolfy Krašić u svojoj knjizi *Hrvatski pokret otpora*.¹ To je bila samo jedna od skupina otpora kakvih je u poratnom razdoblju na području današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, pa i izvan njih, bio velik broj. Većina članova ove skupine je bila malodobna: najmlađi član je imao tek 14 godina. Za vrlo kratko vrijeme, tijekom tek 23 dana postojanja sačinili su program, Statut, tekst prisege, skupili određenu svotu novca, imali ozbiljne planove širenja, planove za nabavu oružja i eksploziva, te su već odredili tko će biti meta prve napadne akcije. Organizacija je uništena uslijed uhićenja vodećih članova nedugo po osnutku.

Danas je selo Vid dio grada Metkovića, ima oko sto domaćinstava, a nastalo je na prostoru antičkog mjesta Naronas,² o čemu svjedoči mjesni muzej. Stanovništvo je u potpunosti hrvatske nacionalnosti, i u mjestu bilježimo tradicionalno snažno razvijen nacionalni osjećaj još od vremena hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji, u drugoj polovici 19. stoljeća. U prvoj jugoslavenskoj državi je privrženosti pučanstva Hrvatskoj (pučkoj) republikanskoj seljačkoj stranci, kasnije nazvanoj Hrvatskom seljačkom strankom (HSS) dovodila je do stalnih napetosti s mjesnim oružnicima („žanda-

Piše:

Darko UTOVAC

rima“) koji su bili osnovni element velikosrpske represije u toj državi.

Jadranski dnevnik br. 165/1935 o suđenju stanovnicima Vida

Bilježimo čak i napad većeg broja stanovnika Vida vatrenim oružjem na žandarsku ophodnju 1935. godine. Prilikom izbora muškarci su organizirano otišli u Nova Sela na glasovanje, a žandari su došli u selo i počeli tjelesno zlostavljati žene, djecu i starce. Pri tome su rabili i volovske žile kao bičeve. Kad su muškarci došli s glasovanja i čuli što se je zbilo, uzeli su vatreno i drugo oružje te su potra-

žili i pronašli žandarsku ophodnju. Otvorili na njih vatru pa su žandari pobjegli, ali nitko nije stradao. To je izazvalo novu represiju, uhićeno je više od 20 stanovnika Vida koji su u pritvoru čekali suđenje prema zloglasnom Zakonu o zaštiti države.³ Na suđenju je nedvojbeno utvrđeno da su žandari isprovocirali napad svojim prethodnim nartajem na žene i djecu, o čemu je svjedočio mjesni župnik Serafin Puratić,⁴ pa je većina optuženih oslobođena. Ipak su četiri osobe osuđene na kraće kazne zatvora, a kako su suđenje čekali u pritvoru koji je trajao dulje od dosuđenih kazni, i oni su odmah pušteni na slobodu.⁵

Kao što je spomenuti, onodobni je HSS imao apsolutnu potporu u selu, dok pristaša jugoslavenskih opcija skoro nije ni bilo.⁶ U Drugome svjetskom ratu velika većina borbeno sposobnog pučanstva služila je u oružanim formacijama Nezavisne Države Hrvatske, a samo manji dio se je vremenom pridružio jugoslavenskim partizanskim postrojbama.

Prema dokumentu UDB-e, naslovljenom „Kratki prikaz o miranju, djelovanju i razbijanju organizacije Hrvatski oslobodilački pokret (u daljnjem tekstu HOP) u selu Vid pored Metkovića“ navodi se da je tijekom rata u selu bilo 20 pripadnika ustaških

1 Wolfy KRAŠIĆ, *Hrvatski pokret otpora*, Zagreb, 2018., 108.-109.

2 Naronas – grčko trgovište nastalo dva stoljeća prije Krista, kasnije značajan rimski grad koji je uništen u VII. stoljeću za vrijeme seobe naroda.

3 Punim nazivom Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi iz 1921. godine. Donešen prije svega zbog djelovanja komunista čija je brojnost i aktivnost bila u porastu, no primjenjivan je i na hrvatske, makedonske, crnogorske i albanske nacionaliste te druge protivnike države i režima.

4 Don Serafin Puratić bio je župnik u Vidu od 1914. do 1938. godine.

5 „Seljaci Neretvanske krajine oslobođeni od optužbe po članku 3. Zakona o zaštiti države“, *Jadranski dnevnik*, Split, br. 165, 1935., 6.

6 Ivan JURIC, *Osnivanje i djelovanje HSS-a u Donjem Poneretavljju*, Metković, 2011., 101.

formacija, 30 domobrana, devet oružnika, četiri pripadnika ustaškog redarstva i sedam pripadnika hrvatskih legionarskih postrojbi u Waffen SS-u. Od toga je svaki drugi ubijen u ratu ili neposredno poslije njega.⁷

U Elaboratu Narodne milicije za selo Vid, sastavljenom pedesetih godina prošlog stoljeća,⁸ navodi se čak i veći broj pripadnika ustaških, domobranskih i legionarskih postrojbi od onoga koji je naveden u spisima milicije o organizaciji HOP-a u Vidu, ali i veći broj političkih emigranata.⁹ Poslije rata je oko sela Vid djelovala veća križarska skupina koja je velikom akcijom jugoslavenskih komunističkih snaga 1946. razbijena; dio križara je ubijen, dio zarobljen. Mjesni stanovnici koji su im pružali informacije, logistiku i sklonište također su pohvatani, od čega je dio na vrlo okrutne načine i usmrćen, dok su ostali osuđeni na kazne zatvora.¹⁰ U isto vrijeme, od 1945. do 1963., kad je otkrivena skupina HOP, u selu nije ustrojena organizacija Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), ni organizacija Narodne omladine, dok je prema spomenutome Kratkome prikazu utjecaj klera u selu velik, česti su nacionalistički i šovinistički istupi,¹¹ te pjesme istog sadržaja, a spominje se često i hrvatska neravnopravnost u komunističkoj Jugoslaviji.

U takvim je okolnostima stasala skupina mladića, u velikoj većini malodobnika, koji su se udružili u tajnu političko-revolucionarnu organizaciju koju su nazvali Hrvatski omladinski pokret odnosno Hr-

Prizor iz poratnog Vida, selo u pozadini

vatski oslobodilački pokret. O pravome nazivu, naime, postoje različita mišljenja, a mi se ovdje priklanjamo onomu koje je češće, i koje je ušlo ne samo u udbaške i pravosudne materijale, nego i u literaturu.¹² Tu organizaciju treba razlikovati od emigrantskog Hrvatskog oslobodilačkog pokreta,¹³ s kojim članovi ove organizacije, kao što je i u istrazi utvrđeno, nisu imali nikakvih dodira. Također ju treba razlikovati i od više istoimenih organizacija osnovanih po čitavoj Hrvatskoj. U prethodno spomenutoj knjizi *Hrvatski pokret otpora* nalazimo, naime, čitav niz organizacija istog naziva,¹⁴ no osim u jednom slučaju one nisu bile međusobno povezane. Tomu valja dodati da u periodici ima svjedočenja da je UDB-a taj naziv prišivala i onima koji se sami nisu tako nazivali, vjerojatno s nakanom stvaranja dojma o njihovoj povezanosti s emigrantskim HOP-om.

Organizacija HOP u Vidu je djelovala vrlo kratko, od 1. lipnja do 23. lipnja 1963., kad je milicija saznala za njezino postojanje i kada su počela prva uhićenja.¹⁵ Iz spisa koji se čuva u Hr-

vatskom državnom arhivu pod brojem HR-HDA-1561-1-8-5-58, a sastoji se od: „Kratkog prikaza o formiranju, djelovanju i razbijanju organizacije ‘Hrvatski oslobodilački pokret’ u selu Vid pored Metkovića“ (u daljnjem tekstu: „Kratki prikaz“) i „Specijalne informacije broj 11. Državnog sekretarijata za unutarnje poslove Narodne Republike Hrvatske od 12. 1963. godine, predmet: Prijedlog za administrativno kažnjavanje članova ilegalne organizacije iz sela Vid, kotar Split“ (u daljnjem tekstu: „Specijalna informacija broj 11“).

Iz podataka dobivenih u istrazi, kao i njihovom naknadnom analizom može se prilično precizno saznati što se dogodilo. Prema UDB-inu „Kratkom prikazu“, skupinu su činili sljedeći članovi koje dokument ujedno opisuje i karakterizira: **Ivan Ramić**, rođen 1944. godine, vrhovni predsjednik, otac mu je bio pripadnik oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske; **Ivan Vučić** (1947.), dopredsjednik, otac optuživan da je „veliko Hrvat“ i vezan uz kler; **Pero Pejar** (1946.) godine, „poslenik“ [sic!] unutarnjih i vanjskih poslova, otac bivši domobran, braća članovi SKJ; **Ante Selak** (1949.), blagajnik organizacije, otac bivši ustaša, živi u Vidu kod strica koji je mjesni župnik; **Luka Ilić** (1941.), pokušao ilegalno emigrirati, otac bivši domobran, vrlo religiozan; **Nikola Ilić** (1899.), bivši financ, često istupa s velikohrvatskih pozicija; **Ante Ilić** (1946.), brat navedenog Luke Ilića; **Jure Markota** (1946.), otac mu suđen na 8 mjeseci zatvora zbog pomaganja križarima; **Jure Markota** (1948.), otac istupa s naciona-

7 HR-HDA-1561-1-8-5-58. Kratki prikaz o formiranju, djelovanju i razbijanju organizacije „Hrvatski oslobodilački pokret“ u selu Vid pored Metkovića“, 14.

8 Najvjerojatnije 1954. godine jer su tada sačinjeni istovrsni elaborati za neka druga neretvanska sela poput Slivna Ravnog i Blaca. Narodna milicija je u navedeno vrijeme sačinila detaljne elaborate za sva naselja Neretve.

9 Za više vidjeti: Državni arhiv u Splitu, fond 409, SUP za Dalmaciju, kutija 162, ili prijepis u knjizi Blanke MATKOVIĆ i Stjepana ŠTIMCA, *Vrgorska krajina, Makarsko primorje i Neretvanski kraj u dokumentima OZNE, UDBE i Narodne milicije (1944.-1965) Likvidacije i progoni*, Zagreb, 2018., 839.-845.

10 Žarko MARKOTA, „Križari u župi Vid 1946. godine“, *List župe Gospe Snježne*, Vid, broj 8, listopad 2004., 16.-18.

11 Kao što je općepoznato, za jugoslavenske komunističke vlasti najčešće je svaki, pa i najmanji iskaz domoljublja, uključujući i pjevanje božićnih pjesama, bio kvalificiran kao nacionalizam ili šovinizam.

12 Prema Ivanu Vučiću s kojim je autor razgovarao 6. VIII. 2022., organizacija se nazivala Hrvatski omladinski pokret, iako je dio članova predlagao da se nazove Hrvatski oslobodilački pokret. Istražitelji su u svojim spisima dosljedno koristili naziv Hrvatski oslobodilački pokret pa čemo ju i mi tako nazivati, ostavljajući mogućnost da je naziv Hrvatski omladinski pokret prevladavao među članovima.

13 Hrvatski oslobodilački pokret, emigrantska politička organizacija koju je u Argentini poslije rata osnovao dr. Ante Pavelić sa suradnicima, zamišljena kao politički nasljednik i baštinitelj ustaške organizacije.

14 W. KRAŠIĆ, *Hrvatski pokret otpora*, 59., 80., 140.

15 HR-HDA-1561-1-8-5-58. Kratki prikaz o formiranju, djelovanju i razbijanju organizacije

„Hrvatski oslobodilački pokret“ u selu Vid pored Metkovića“, 1.

lističkih pozicija i vezan uz kler; **Ante Bukovac** (1947.), otac politički neutralan, te **Miće Kaleb** (1948.) za kojeg nisu navedeni „karakteristike“ o obiteljskom podrijetlu.¹⁶

Za sve je zajedničko da potječu iz siromašnih seljačkih obitelji, da su religiozni i da u ogromnoj većini potječu iz obitelji čiji su se članovi borili na strani Nezavisne Države Hrvatske ili bili politički neutralni.

Brat jednog od članova organizacije koji je ujedno bio mjesni komunistički

organizacije, popis plaćenih članarina, te napisani, a neuručeni pozivi za sastanke novim potencijalnim članovima.¹⁸ Time je milicija praktično u cijelosti otkrila članstvo, ciljeve i planove organizacije. Suočeni s dokaznim materijalom, uhićeni su priznali postojanje tajne organizacije i svoje uloge u njoj. Milicija je u svezi s događajem zbog sumnje u počinjenje kaznenog djela iz članka 117. Kaznenog zakona Jugoslavije o svemu izvijestila nadležnoga javnog tužitelja u Splitu, a uhićeni su

kojemu ne zadiremo ni u pravopis niti u što drugo,²⁰ navodi:

„Član 1. Član naše novo osnovane organizacije treba da svakog hrvatskog rodoljuba vaspita u duhu hrvatske, religije, pripadnosti i narodnosti.

Član 2. Treba da se bori za hrvatsko državno pravo i cjelokupnost i nezavisnost hrvatskog područja.

Član 3. Svaki Hrvatski domoljub treba da pohađa češće puta svetu misu i da pred hrvatskim neprijateljima slobodoumno i neustrašivo izlaže da je Hrvat.

Član 4. Hrvatski narod proglašava se jedinim radničkim narodom koji treba da uzme rukovodeće mjesto u Hrvatskoj.

Član 5. Hrvatska zastava ima tri boje: crvenu, bijelu i plavu, a u sredini 25 polja, stari hrvatski historijski grb.

Član 6. HOP postaje vrhovno, zakonodavno, političko vodeće tijelo.

Član 7. Hrvatski rodoljub treba da se bori protiv svakog nasilja prema seljacima i radnicima.

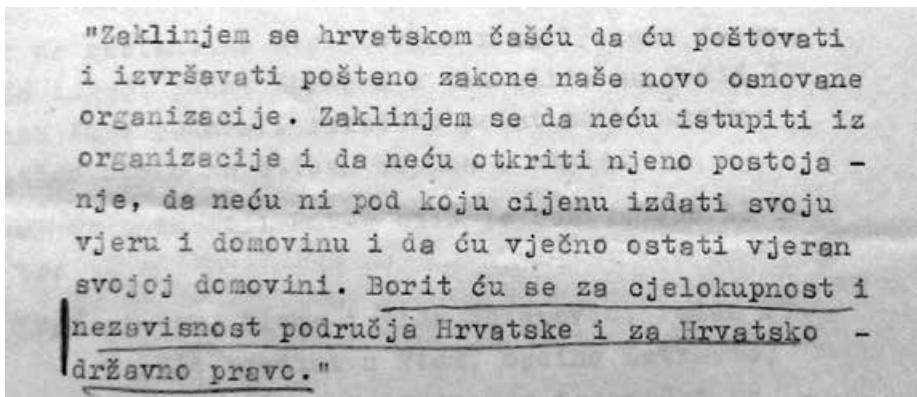
Član 8. ‘Lijepa naša domovina’ postaje hrvatska himna.

Član 9. ‘Za dom – Spremni’ postaje hrvatska uzrečica u hrvatskom vojničkom životu.

Član 10. Hrvatski rodoljub uživa prava i dužnosti i to: Kaznjava se od dana 2. VI 1963. novčanom kaznom ili izbačajem koji veleizdajom uvrijedi ovu novo osnovanu organizaciju: 2. Obavezno dolaženje na sastanke; 3. Ako se ne dolazi na sastanke po treći put vrijedi pravilo izbačaja; 4. Predsjednik se mijenja svakog mjeseca, a može da nastupi po 5 puta na predsjednički položaj.

Član 11. Dužnosti predsjednika: a. U svim ulogama predsjednik zastupa cjelokupno društvo; b. Zapovijeda svim onim čime društvo raspolaže (novcem, oružjem, knjigama i slično); c. Ima pravo da odgodi sastanak i sazove po potrebi; e. U slučaju odsutnosti predsjednika, sve njegove povlastice i dužnosti preuzima na sebe dopredsjednik.

Član 12. Našoj novo osnovanoj organizacije ne smije da pripadne tko nije član Katoličke crkve.

Tekst prisege prema udbaškoj rekonstrukciji

dužnosnik, donio je 23. lipnja 1963. u stanicu milicije u Metkoviću rukom pisani poziv naslovljen na brata mu, kojim ga se poziva na sastanak članova organizacije HOP-a u Vidu koji se je trebao održati istog dana pored mjesne crkve.¹⁷ (Ovdje valja istaknuti da se nije radilo o doušivanju nego o pokušaju izvlačenja N. I. od odgovornosti u svjetlu uvjerenja da je skupina zacijelo otkrivena i da predstoji režimska reakcija.) Odmah po dojavi milicija je uhitila potpisnika poziva. Suočen sa zaplijenjenim pozivom pisanim njegovom rukom, on je priznao postojanje tajne organizacije. Daljnjom istragom, a vrlo vjerojatno uz uobičajenu uporabu sile i prijetnje, on je odao odnosno potvrdio imena ostalih članova organizacije (jer je moguće da je milicija za neke od njih već znala), pa su ubrzo uhićeni svi vodeći članovi organizacije: Ivan Ramić, Ivan Vučić, Pero Pejjar i Luka Ilić.

Pretragom doma i ostalih prostora uhićenih pronađeni su: Pravila organizacije HOP, tekst prisege članova, popis članova

prebaćeni iz stanice milicije u Metkoviću u zatvor u Makarskoj radi daljnje obrade.

U zatvoru je nastavljeno intenzivno ispitivanje. Utvrđeno je da osumnjičeni nisu imali kontakte s nikim izvan sela niti s emigracijom. U ćelije su im dovođeni agenti provokatori koji su se pretvarali da su uhićeni zbog sličnih djela, kako bi pokušali izvući informaciju jesu li što u istrazi prešutjeli.¹⁹ Nad onima koji nisu uhićeni uspostavljen je nadzor i kontrola. Istragom je utvrđeno da su članovi tajne skupine do otkrivanja održali dva sastanka na kojima su donijeli Statut i Pravila.

Tamo, između ostaloga, piše kako HOP postaje vrhovno političko tijelo hrvatskoga narodnog pokreta i HSS-a, a ima značenje Hrvatski oslobodilački pokret. U „Kratkom prikazu“ navode se funkcije u organizaciji te se opisuju prava i dužnosti članova. Program je sadržan u Pravilima, u kojima se, prema udbaškom prijepisu,

¹⁶ Isto, 5.-11.

¹⁷ Isto, 1.

¹⁸ Isto, 1.-2.

¹⁹ Isto, 2.

²⁰ Tekst pravila naveden je na stranicama 2.-4. Kratkog prikaza.

Član 13. Atentatori na pojedine osobe koje se iz daleka protive Hrvatskoj, vjeri, narodnosti – mogu biti podložni pod atentat članova HOP-a, uz uvjet, da to odobri predsjednik skupa sa višim članovima naše novo osnovane organizacije, ali prije stvar treba dobro izviditi i stvoriti dobar plan.“

Autor Pravila i Statuta je bio Pero Pejar, a neke su pojedino-
sti dodali Luka Ilić, Ivan Vučić
i Ante Selak.²¹ Uz Pravila su bili
napisani razni domoljubni sti-
hovi. Na marginama teksta uz
sama Pravila istražitelji spomi-
nju i slogane. Iz svega toga se
vidi da su autori zastupali mješa-
vinu pravaške i radićevske ideo-
logije, s dosta jasnim nadahnu-
ćem u HSS-u i u ustaštvu. Kako
su u svim tim ideologijama i
pokretima bili naglašeni socijal-
ni elementi, razumljivo je da su
pokretači organizacije prihvatili
i njih, tim više što su i sami
mahom potjecali iz siromašnih
obitelji. Začuduje niz srbizama,
ali je nemoguće utvrditi, jesu li
one posljedica prijepisa ili su
doista postojale u izvorniku, što
bi svjedočilo o jezičnoj indoktri-
naciji hrvatske mladeži.

Iz programskih se dokume-
nata vidi da organizacija nije
isključivala ni nasilne oblike
borbe. Prema podacima pribavljenima u
istrazi, članovi skupine su za početak pla-
nirali uporabom eksploziva zastrašiti sta-
novitog M. E., za kojega su vjerovali da
miliciji dojavljuje tko pjeva hrvatske pje-
sme i tko što govori. Iz spisa nije moguće
nedvojbeno utvrditi je li eksploziv doista
pribavljen. Na jednome se mjestu spomi-
nje da jest,²² no relativno niske kazne go-
vore protiv toga. Prikupljana je članarina
(50 – 100 dinara po članu), a usprkos vrlo
kratkome vremenu postojanja organizacije
i siromaštvu njezinih članova, skupljeno
je oko 500 dinara koje je Ante Selak, po
svemu sudeći, ubacio u kutiju za milodare
u mjesnoj crkvi kada je skupina otkrivena.²³

21 Kratki prikaz, 2.-4.

22 Isto, 6.

23 Isto.

Svaki član skupine je polagao prisegu
sljedećeg sadržaja: „Zaklinjem se hrvat-
skom čašću da ću poštovati i izvršavati
pošteno zakone naše novo osnovane or-
ganizacije. Zaklinjem se da neću istupiti
iz organizacije i da neću otkriti njezino
postojanje, da neću ni pod koju cijenu iz-

Rječica Norin protječe kroz Vid

dati svoju vjeru i domovinu i da ću vječ-
no ostati vjeran svojoj domovini. Borit ću
se za cjelokupnost i nezavisnost područja
Hrvatske i za Hrvatsko državno pravo.“²⁴

Organizacija je imala plan širenja tako
da je svaki član trebao dovesti još 5 čla-
nova, ali i promidžbom prema gimnazi-
jalcima i srednjoškolicima, kako bi se u
budućnosti proširili na sveučilište. Iz na-
pisanih, a neurčenih poziva vidljivo je
da su kanili uključiti u članstvo i osobe iz
susjednog mjesta Prud, ali i iz obližnjih
hercegovačkih mjesta Crnići i Gabela. Po-
kušali su izraditi i žig organizacije priru-
čnim sredstvima i to od krumpira, sapuna i
lijevanog olova, no oba pokušaja su bila
neuspješna.²⁵

24 Isto.

25 Isto, 5

Istražitelji iznose mišljenje kako bi or-
ganizacija, da je potrajala, mogla uhvatiti
maha i ostvariti vezu sa emigracijom, no
da zbog kratkog vremena postojanja to
nije uspjela. Oni su pokušali prikazati širu
sliku i kontekst stvaranja organizacije, pa
navode česte sukobe učenika hrvatske i
srpske nacionalnosti u školi u Met-
koviću, na koje profesori ne reagi-
raju poglavito zato što su, prema
istražiteljima, i sami ti profesori
ustaški usmjereni.²⁶ Posebno spomi-
nju profesora Trpimira Macana,
kasnije poznatog povjesničara koji
je kao student bio osuđen zbog
pripadanja sličnoj organizaciji u
Dubrovniku. Zanimljivo je da i
uhićenici iskazuju kako su htjeli
uključiti Macana u svoju organiza-
ciju, no do toga nije došlo. Dalje se
tvrdi da je od 70 prosvjetnih rad-
nika u Metkoviću njih 15 ustaški,
klerikalno ili prozapadno usmjere-
no, i da „poklanjaju ocjene“ uče-
nicima iz sličnih obitelji, kao i to
da omogućavaju polaganje ispita
učenicima iz Hercegovine koji su
zbog političkih delikata tamo izba-
čeni iz škola.

Budući da Vid gravitira Metko-
viću ne samo zbog srednje škole i
gimnazije, nego i zbog zaposlenja,
spominju se stanovite osobe za
koje se navodi da su bili službe-
nici UNS-a, domobranski časnici,

ustaški dužnosnici i dužnosnici Ustaške
mladeži.²⁷ Ipak, pronalaze istražitelji i
olakotne okolnosti, poput malodobnosti
počinitelja te činjenice da nisu izvršili ni
jedno konkretno djelo, pa se predlaže da
ih se ne izvodi na sud nego da ih se „ad-
ministrativno“ kazni, to jest uputi na izdr-
žavanje kazne na otok Grgur, nekadašnji
(a i današnji) Sveti Grgur koji je bio dio
golotočkoga kompleksa. Administrativ-
na kazna je predložena za Ivana Ramića
(u trajanju od jedne godine), Luku Ilića
(jedna godina), Peru Pejara (10 mjeseci)
te Nikolu Ilića (prekršajno 30 dana). Pred-
loženo ja da se s ostalima obavi razgovor,
te da ih se zbog malodobnosti i nezrelosti
samo upozori. Navodi se da bi spomenute
mjere trebale imati odgojno-popravni ka-

26 Isto, 13.-15.

27 Isto, 15.-16.

rakter te se spominje više članova skupine za koje se navodi da ih treba pokušati angažirati za doušnički rad.

Prema našem istraživanju, nema nikakvih indicija da je itko od onih koji su bili predloženi za uspostavu doušničkog odnosa na to i pristao, zato njihova imena ne ćemo navoditi. No, prilično je izvjesno da je na suradnju s UDB-om pristao Pero Pejar koji nije na tom popisu. Nema razloga vjerovati da je do toga došlo prije uhićenja, jer sve upućuje na to da je organizaciji HOP on pristupio pun domoljubnog žara i bez skrivenih namjera. Ostaje nepoznato jesu li ga komunistički istražitelji slomili i pridobili u istrazi, za vrijeme izdržavanja kazne ili nakon puštanja na slobodu.

Svjedoci poput Rudolfa Arapovića tvrde da je Pejar bio suradnik još u domovini pod kodnim imenom „Jovo”, koje po odlasku u SAD mijenja u „Ivo”.²⁸ Vice Vukojević na više mjesta tvrdi da ga je Pejar obavještajno pokrivaio dok je sedamdesetih kratko boravio u SAD-u zbog osnivanja ogranaka odnosno društava prijatelja Matice hrvatske. On također navodi da je Pejar bio suradnik Službe pod kodnim imenom „Ivo”.²⁹ Kontaktirali smo i trojicu starijih političkih emigranata: Milu Bobana, Ivana Prcelu i Šimu Letinu. Boban je potvrdio da je Pejar bio pripadnik Hrvatskoga narodnog otpora (HNO) u Clevelandu, ali u vrijeme dok on u toj organizaciji koju je osnovao Vjekoslav Luburić još nije bio pročelnik za Sjevernu Ameriku, te da se je pod čudnim okolnostima vratio u Jugoslaviju osamdesetih godina prošlog stoljeća.³⁰ Ivan Prcela je samo potvrdio da je Pejar bio član HNO-a u Clevelandu, ne upuštajući se u drugo.³¹ Najiscrpniji je bio Šime

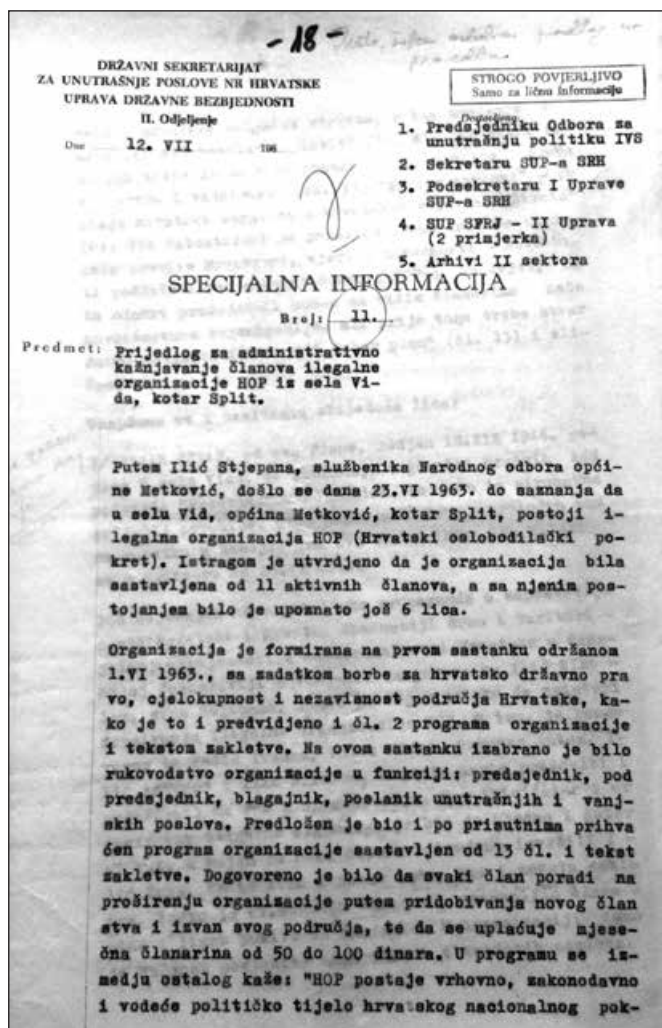
Letina, rizničar emigrantske Hrvatske republikanske stranke (HRS). On je u SAD stigao godinu nakon Pejara te se sjeća da je ovaj pristupio HNO-u i postao tajnikom mjesnog ogranka te organizacije, no da se je vremenom odmaknuo od HNO-a i pristupio krugu oko časopisa *Hrvatska borba*, koji je u to doba bio blizak HRS-u.³² Sudjelovao je i u osnivanju malo poznate emigrantske organizacije Hrvatski religiozni demokrati.³³

nekažnjeno vratio u Jugoslaviju unatoč činjenici da je bio tajnik ogranka HNO-a u Clevelandu i član uredništva *Hrvatske borbe*, novina koje su promicale revolucionarne metode u borbi protiv komunizma i Jugoslavije. Osim toga, stanoviti doušnik kodnog imena „Meho” (za kojeg se u operativnom planu za obradu skupine iz sela Dubravice jasno kaže da je bivši pripadnik skupine HOP iz Vida), u rujnu 1963. je dojavio milicijskoj stanici u Metkoviću kako postoji tajna organizacija u mjestu Dubravica pored Metkovića.

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi tko je taj „Meho”, no nedvojbeno je sljedeće: „Meho” je iz Vida, bivši je pripadnik skupine HOP, koncem 1963. godine je radio u poduzeću „Predolac” u Metkoviću i školovao se u ŠUP-u Metković. Tamo je u istoj klupi sjedio s I. M. iz Dubravice koji mu je u povjerenju i otkrio postojanje organizacije, znajući da je ovaj nedavno suđen zbog iste stvari. „Meho” je imao kuma u Bijelom Viru pored Metkovića gdje je djelovao kao agent provokator prema R. M. čije povjerenje je i zadobio. Operativnom obradom nije unatoč brojnim naporima utvrđeno nedvojbeno postojanje tajne organizacije u Dubravici.³⁴

U već spomenutoj „Informaciji broj 11” sažeto se ponavljaju manje-više isti podatci kao i u prethodno obrađenom dokumentu, s time da saznajemo kako je za postojanje organizacije, osim

jedanaest njezinih članova, znalo i najmanje šest osoba koje nisu bile članovi. Također doznajemo da je u istrazi utvrđeno kako se nije radilo o atentatu kao napadu na život M. E. nego o planiranoj akciji u kojoj bi ga se eksplozijom zastrašilo. Saznajemo da je Pejaru krsno ime Petar, a ne Pero, da su u Vidu u ono doba tri do-

“Specijalna informacija br. 11” republičkog SUP-a od 12. srpnja 1963.

Pored izjava najmanje dvojice svjedoka koji izriekom tvrde da su naknadno doznali kako je Pejar surađivao sa Službom (Arapović i Vukojević), ništa manje ga ne optužuje činjenica da se osamdesetih

28 R. ARAPOVIĆ, *DL 229503: UDBA-a i njezini suradnici (prema tajnim izvješćima)*, Washington, 2003, IX., 25., 217., 221, 300., 407., 427.

29 <https://www.maxportal.hr/naslovna/vice-vukojevic-ovo-su-udbasi-koji-su-me-pratili-i-njihovi-pseudonimi/> pristupljeno 10. IV. 2022.

30 E-poruka autoru od 11. VII. 2022.

31 Kontaktiran putem Facebooka 11. VII. 2022.

32 E-poruka autoru od 11. srpnja 2022

33 Hrvatski religiozni demokrati emigrantska skupina demokrićanskoga političkog programa, postojala je između 1968. godine i 1970. godine i nije uhvatila korijenje izvan kruga osnivača među kojima je uz Šimu Letinu, Nikolu Rudelu, Božu Bačka bio i Pero Pejar.

34 HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH. „Nepotvrđene informacije o djelovanju ilegalne proustaške grupe u selu Dubravice, kotar Makarska u 1963. godini”, 1.-8.

maćinstva imala radio-prijamnike te se izražava sumnja da potajno slušaju Glas Amerike, Radio Madrid i Radio Vatikan.³⁵ U tom se dokumentu predlažu i nove, značajno manje kazne u odnosu na one koje su prethodno predložili javno tužiteljstvo i splitski SUP (Državni sekretarijat za unutrašnje poslove NR Hrvatske, Uprava državne bezbjednosti). Tako je predloženo da se Pero Pejar, Luka Ilić, Nikola Ilić i Ivan Ramić osude prekršajno na dva mjeseca zatvora, a Ivan Vučić na mjesec dana.³⁶ Nije poznato je li na smanjenje kazne u odnosu na onu koju je predlagao SUP Split utjecala nečija intervencija, spoznaja da bi drakonske kazne u selu Vid izazvale još veće otpore, pokušaj uključivanja uhićenika u doušničku mrežu ili što drugo.

Jedan od članova skupine i njezin prvi podpredsjednik Ivan Vučić, opisao je svoja sjećanja u župnom listu župe Vid. On dijelom potvrđuje ono što je u spisima istrage utvrđeno, no ostaje činjenica da se na jedan dio onoga što je skupini stavljeno na teret nije ni osvrnuo te je pokušao umanjiti značenje i ozbiljnost organizacije. Od novih pojedinosti on opisuje specifičan pozdrav rukom koji su osmislili, donosi nešto drugačije nazive za funkcije vodećih članova organizacije od onih iz Pravila i Statuta organizacije HOP te opisuje neuspješan proces izrade žiga organizacije. Negira postojanje članarine, iako Pravila nedvojbeno propisuju prikupljanje članarine, a u istrazi je utvrđeno da je skupljeno 500 dinara te su prinosnici nabrojani poimence. On navodi da su koristili izmijenjeni oblik nekadašnjeg pozdrava HSS-a („Vjera u Boga i seljačka sloga”), što u spisima istrage nije utvrđeno, a potvrđuje vođenje zapisnika na sastancima.

Osobito je važno njegovo isticanje da se je organizacija zapravo zvala Hrvatski omladinski pokret, što se kosi s istražnim utvrđenjem da HOP znači Hrvatski oslobodilački pokret.³⁷ Razlog može biti u slabostima njegova pamćenja, ali dakako može biti i drugdje, pa i u pokušajima režima da vlastitim tumačenjem akronima HOP sugerira postojanje veza mladeži s

emigracijom. U razgovoru s autorom 6. kolovoza 2022. Ivan Vučić je ustrajao u nazivu Hrvatski omladinski pokret, iako je potvrdio da su neki članovi doista predlagali naziv Hrvatski oslobodilački pokret. Zanimjao je plaćanje članarine, ali je potvrdio planove za nabavu novca odlaskom na nadnice. Niječe i pribavljanje eksploziva, ali potvrđuje da je osobno od oca potajice uzeo manju količinu baruta za punjenje lovačkih naboja, što je bila ustaljena lovačka praksa onoga vremena. Dalje navodi da su s tom malom količinom baruta radili nekakve improvizirane petarde kojima su uznemiravali miliciju kada bi došla u selo. Također tvrdi da je postojalo više različitih inačica programa i prisege, te da ih milicija nije sve pronašla. Te pojedinosti dopunjuju sliku ustanovljenu istragom, a ne isključuju mogućnost da su UDB-ini službenici iz političkih, a možda i iz osobnih, karijernih razloga mjestimice stvar preuveličavali.

Iz današnje je perspektive lako zamijetiti posvemašnji nedostatak smisla za tajnost u djelovanju. Sastanci su održavani na javnom mjestu te je svaki slučajni prolaznik ili uhoda mogao čuti o čemu se razgovara, što se u najmanje jednom slučaju i dogodilo.³⁸ Članovi su s postojanjem organizacije upoznali brojne ljude, najmanje šest, a vjerojatno i više osoba. Uslijed svega toga je postojanje skupine postalo predmet razgovora u selu što je motiviralo jednog od pripadnika da se pokuša izvući od odgovornosti i razotkrije postojanje organizacije, kad je postalo jasno da je samo pitanje trena, kad će milicija doći do potrebnih obavijesti.

S druge strane, unatoč malodobnosti većine članova, organizacija je imala razrađenu strukturu, cilj i plan. Donijela je Pravila i Statut u kojima se objašnjavaju ciljevi borbe i uređuju međusobni kao i stegovni odnosi, s doduše vrlo blagim stegovnim sankcijama. Propisano je i davanje prisege koja obavezuje na tajnost. Smišljena su i konspirativna imena, iako je otvoreno pitanje jesu li korištena.³⁹ U rudimentarnom je obliku zamišljeno i protuobavještajno djelovanje putem rodbinski bliskih osoba uključenih u režim.⁴⁰

Počelo je prikupljanje novca u obliku članarine, a zacijelo je bila prikupljena i početna svotu koja za ono vrijeme nije bila mala. Također je jasno da su postojale nakane oružanog djelovanja, koje treba promatrati osobito u svjetlu činjenice da je u ono doba bilo vrlo teško nabaviti i lovačko oružje, pa čak i tzv. privredni eksploziv. Predviđeni su i ambiciozni planovi širenja organizacije na okolna dalmatinska i hercegovačka mjesta, a dugoročno i na sveučilišta putem gimnazijalaca i srednjoškolaca iz Metkovića.

Sami istražitelji iznose mišljenje da je organizacija mogla prerasti u nešto veće i ozbiljnije da je potrajala, iako je prilično izvjesno da time u nemaloj mjeri žele većim prikazati svoj, jer je jasno da dosad poznate i obrađene slične ilegalne skupine s područja današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine (ali i izvan njih, napose u Bačkoj), nisu uspjele djelovati dulje vrijeme niti postići znatnije rezultate. Bilo je, naravno, negativnih posljedica njihova djelovanja: i sami su počesto završavali u tamnici, a mnogi su se sklonili u emigraciji (pritom su neki, nažalost, postali opasnim suradnicima jugoslavenske obavještajne službe). No, opća ocjena nastanka i djelovanja tih omladinskih organizacija nesumnjivo je pozitivna. One su već svojim spontanom nastankom i postojanjem svjedočile o trajnom otporu hrvatskog naroda Jugoslaviji i komunizmu.

Time je potkapana i režimska teza o ustaštvu kao jedinom obliku toga hrvatskog otpora, jer članovi takvih organizacija već po svojoj dobi nisu mogli biti pripadnici ustaškog pokreta. No, svaka ozbiljna analiza njihovih programskih dokumenata i njihova djelovanja lako će uočiti da je državotvorni osjećaj mladoga hrvatskog naraštaja pothranjivan sjećanjem na kontinuitet hrvatske borbe, pa tako i na Nezavisnu Državu Hrvatsku koja je shvaćana kao najoštrija i najdosljednija negacija jugoslavenstva i komunizma. Pitanje je, bi li bez svijesti o tom kontinuitetu i bez njegova nastavka u obliku samoprijevara tih mladića i djevojaka bila moguća današnja neovisna i demokratska hrvatska država... (Fotografije: Zbirka Marija Talajića)

35 HR-HDA-1561-1-8-5-58 Specijalna informacija broj 11, 2.-6.

36 Isto, 7.

37 Iko VUČIĆ, „Kako je nastao Hrvatski omladinski pokret (HOP) u Vidu”, *List župe Gospe Snježne*, Vid, br. 27, travanj 2022., 4.-5.

38 Kratki prikaz, 13.

39 Isto, 7.

40 Isto, 12.